

יריחו עיר התמרים

וַיֵּשֶׁא לֹוט אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת כָּל כְּפַר הַיַּרְדֵּן כִּי כָלָה מִשְׁקָה
לִפְנֵי שַׁחַת יִי אֶת סֹדֶם וְאֶת עֲמֹרָה כִּגְן יִי כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאַכָּה
צֶעֶר: [בראשית יג י]

וַיִּי הַמָּטִיר עַל סֹדֶם וְעַל עֲמֹרָה גְּפִרִית וְאֵשׁ מֵאֵת יִי מִן הַשָּׁמַיִם:
וַיַּהַבֵּף אֶת הָעָרִים הָאֵל וְאֶת כָּל הַכֶּכֶר וְאֶת כָּל יֹשְׁבֵי הָעָרִים
וַצְמַח הָאֲדָמָה: [בראשית יט כד-כה]

כִּי הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אִתָּהּ בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא
אֲשֶׁר יֵצְאֲתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת זֶרְעֶךָ וְהִשְׁקִיתָ בְּרִגְלֶךָ כִּגְן
הַיָּרְק: וְהָאֶרֶץ אֲשֶׁר אִתָּם עֲבָרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים
וּבִקְעֹת לְמִטֵּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתָּה מֵיָם ... וְהָיָה אִם שִׁמְעַתְּ שִׁמְעוּ אֵל
מִצְוֹתַי ... וְנָתַתִּי מִטֵּר אֲרֻצְכֶם בְּעֵתוֹ ... הַשִּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתָּה
לְבַבְכֶם ... וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מִטֵּר וְגו' [דברים יא יז-יז]

א

כל כיכר הירדן כולה משקה היא, כארץ מצרים. כשם שארץ מצרים
שהשקאתה מנהר ואינה תלויה באופן תמידי בשמים, לא נזקקת לרצון ה'
בשלחו מטר מאיתו, כך כל הכיכר: מקור מימיה בטוח, ותושביה שבעים לחם,
והיא שלווה ושקטה. נשא לוט את עיניו וראה כל זה, ומכל הארץ בחר דווקא
במקום הדומה לארץ מצרים.

לוט נסע עם דודו, אברהם, ללכת ארצה כנען, וכאשר נפגעה כנען ברעב ירד

עמו למצרים, ארץ בלתי תלויה במטר. אחרי השיבה ממצרים בחר לוט את כיכר הירדן, מקום מסוגל - למראה עיניו - לחיי בטחון, בו אין פחד מרעב. אלא שאין מידה זאת מידת ארץ ישראל. הארץ שניתנה מורשה לבני ישראל איננה כארץ מצרים: אין מקור מימיה בטוח, תושביה לא ישבעו לחם בלי לזכות למטר מאת ה', והיא נמצאת במצב של סכנה מתמדת, עלולה לעצירת גשמים - ותכונתה זאת מקרבת את יושביה לה'. אדם הדר בארץ ישראל, מרגיש את חוסר הבטחון בתנאיה החומריים: את האפשרות שלא יהיה מטר והאדמה לא תתן יבולה. אדם זה לא ישכח את ה', הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו. ואילו אנשי סדום רעים חטאים לה' מאוד. וזו תוצאה מתכונת ארצם, ארץ הכיכר, כפי שאמר יחזקאל הנביא:

הִנֵּה זֶה הָיָה עֵוֹן סְדֹם וְאַחֲזִיקָהָ גֵּאוֹן שְׂבַעַת לֶחֶם וְשִׁלּוֹת הַשֶּׁקֶט
הָיָה לָהּ וְלִבְנוֹתֶיהָ וְיָד עָנִי וְאַבְיוֹן לֹא הִחְזִיקָהּ: וַתִּגְבְּהֶינָה
וַתַּעֲשִׂינָה תוֹעֵבָה לְפָנַי וְאַסִּיר אֶתְהֶן פֶּאֶשֶׁר רָאִיתִי:

[יחזקאל טז מט-נ]

גאוה שנוצרה מחמת קביעות הלחם והתמדת הכלכלה; קישוי לב כלפי מעוטי יכולת; גבהות המביאה לעשיית תועבה - זוהי תכונת אנשי ארץ הכיכר. אנשיה אנשי שחץ ומידותיהם אלה נתגלו בהנהגתם כלפי עוברי אורח שבאו לבית לוט: 'טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית ... איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אותם' [בראשית יט ד-ה]. אנשי סדום לא מרחמים על העניים המבקשים מחסה בלילה, ובגבהותם רוצים לעשות תועבה לפני ה', לבצע מעשה מגונה כלפי מלאכיו שירדו לראות את מעשיהם ולשפוט אם הם ראויים לכלייה.¹

זוהי מידת אנשי סדום: לא להחזיק ביד עני ואביון ולפרוץ כל גדרי פרישות מעריות. המלאכים הרואים זאת ראו את ההיפך בבית אברהם. הוא מכניס אורח, מחזיק במידת החסד, ולשאלתם 'איה שרה אשתך' [בראשית יח ט] באה המענה 'הנה באוהל' - צנועה היא. כך התברר שאין ארץ הכיכר מגדלת

1 ראה רמב"ן בראשית יח, כח.

צדיקים, ואנשיה אנשי רשע. ובכן נחרץ דינה לכלייה: הכיכר חרבה; ארץ פוריה ושמנה נהפכה למלחה; גפרית ומלח שרפה כל ארצה, לא תזרע ולא תצמיח. והארץ הנשארת לירושת זרע אברהם - שאר ארץ ישראל - לא כארץ מצרים היא.

אלא שעיר אחת מערי הכיכר לא נהפכה; מקום אחד בכיכר הירדן נשאר פוריה: יריחו עיר התמרים. היא עומדת בתחילת גבול הכיכר, כמו שכתוב: 'ויראהו יי את כל הארץ ... ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער' [דברים לד א-ג]. והרי כל כיכר הירדן היתה כארץ מצרים, מגדלת רשעים, ולמה לא אמורה גם יריחו להיחרב? או במילים אחרות: 'הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא' - והאיכא יריחו?

ב

יריחו, עיר בכיכר הירדן, לא נחרבה עם מהפכת כל הכיכר לארץ שרופת מלח. אבל יריחו גם לא נדונה כשאר ערי ארץ ישראל; בשעת כיבוש הארץ החרים יהושע את העיר ואת כל אשר בה, ואף קילל את כל מי שיחזור ויבנה. מכאן, שבאמת אין יריחו ראויה ליישוב בני ישראל כשאר הארץ. על פי זה, אכן 'הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא', כי לא יבואו אל יריחו לרשתה, אלא להחרימה. וכפי שיבואר, גם נראה ששאלת חורבן יריחו וחזרת בנייתה על ידי חיאל בית האלי בימי אחאב מלך ישראל, עד רפואת מימיה על ידי אלישע, איננה אלא שאלת מקומה של יריחו בארץ ישראל - האם עיר זאת, מערי הכיכר, יכולה לשמש מקום בעד מגורי בני ישראל, או שהיא צריכה להיות חרבה לנצח, כסדום. כל שלב בפרשת יריחו - חורבנה בידי יהושע, בנייתה על ידי חיאל, מעשי אליהו ורפואת מימיה בידי אלישע - דן בפרשת סדום ועמורה, מעבד את ענייניה, חוזר עליהם או מתקן אותם.

בקצרה: אין חורבנה של יריחו בימי יהושע אלא גמרו של חורבן ערי כיכר הירדן, ורפואת מימיה בימי אלישע היא השבת יריחו להיות עיר מושב לבני ישראל, אף על פי שהיא בכיכר הירדן. הבה נתחיל בסיפור יריחו בימי יהושע.

סיפור יריחו כולל עניינים ולשונות החוזרים מסיפור סדום. שני מלאכים־אנשים באו לסדום, שלוחי ה' באים לראות את מעשה העיר, לשפוט אם אנשיה ראויים לכלייה; ושני מלאכים־אנשים² באו ליריחו, לראות את הארץ ואת יריחו. שני מבקרי סדום הוכנסו לביתו של לוט והוא הגן עליהם נגד אנשי העיר שדרשו ממנו למסור את אורחיו: 'איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו' [בראשית יט ה]; ושני מבקרי יריחו הוכנסו לביתה של רחב הזונה, והיא הגנה עליהם נגד אנשי יריחו שדרשו את מסירתם: 'הוציא האנשים הבאים אליך אשר באו לביתך' [יהושע ב ג]. תמורת מעשהו זה, בהראותו חסד וכבוד כלפי מבקרי העיר, זכה לוט, הוא וכל משפחתו הנמצאים איתו, לשרוד מכל אנשי סדום ולחיות, ואמר למושיעיו: 'הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי' [בראשית יט יט]; ותמורת מעשיה, זכתה רחב, היא וכל הנאספים איתה לפני מדלתי ביתה, לשרוד מכל אנשי יריחו, והיא אמרה למושיעיה: 'כי עשיתי עמכם חסד ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ... והחיייתם את אבי ואת אמי' וגו' [יהושע ב יב-ג].

גורלם של אנשי סדום - ובתוכם לוט השונה מהם - היה תלוי בהנהגתם כלפי המלאכים־אנשים, הבאים מחוץ לסדום. כן רחב הזונה זכתה להבדיל את עצמה משאר אנשי יריחו על ידי עשיית חסד עם שני האנשים המרגלים - כאשר שאר אנשי יריחו המחפשים את המרגלים להרע להם, כלו. כפי שיבואר, נקודה זאת חוזרת גם בימי אלישע; וטעם הדבר יתפרש להלן.

שני המלאכים הבאים לראות את הנהגת הסדומיים לא הוצרכו לחכות זמן רב. הם נענו להפצרת לוט לבוא אל ביתו ללון. אבל עוד 'טרם ישכבו' [בראשית יט ד] הראו אנשי סדום את דרכיהם השפלות, וידעו המלאכים שכל העיר מנער ועד זקן מקולקלת, אין בה חמישים צדיקים ואף לא עשרה, ונחרץ דינה לכלייה. וכן שני האנשים הבאים ליריחו: בדרכם לחפור את הארץ באו לבית רחב בכוונה ללון שם, כמו שכתוב: 'וישכבו שמה' [יהושע ב א]. אבל גם

הם 'טרם ישכבון' [שם ח] כבר השיגו את מה שבאו לדעת: רחב אמרה להם שאימת כלל ישראל נפלה על כל הארץ וכל יושביה נמוגו מפניהם.

ועוד גזירה שווה ישנה בין פרשת סדום ופרשת יריחו, והיא נוגעת ללידת הבנים. העמדת משפחה היא נקודה מרכזית בפרשת סדום, כפי שיבואר טעם הדבר להלן. פרשת סדום, פרקים יח-יט בספר בראשית, כוללת בשורת לידת שרה את יצחק, חורבנה של סדום, הצלת לוט מסדום, ולידת עמון ומואב. הפרשה מתחילה בשלושה אנשים שהולכים לסדום, לראות את מעשיה ולשפוט את העיר. בדרכם לסדום הם מתארחים באהל אברהם, המצטיין במידת חסדו של אברהם וצניעותה של שרה; ואלו זוכים לשמוע את בשורת לידת הבן הקדוש, יצחק. בסדום עצמה מתארחים האנשים בבית לוט, המצטיין גם הוא במידת החסד. אבל בשונה מדודו אין לוט דגול במידת הפרישות מעריות; הוא מבין לתאוות אנשי סדום ומציע להם את בנותיו - ולא ייחשב דבר זה לרע בעיניו, ובלבד שלא יעשו דבר לאורחיו. כך נלמד ממה שאמר להם לוט: 'אל נא אחי תרעו: הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם ועשו להן כטוב בעיניכם רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי על כן באו בצל קורת' [פסוקים ח-י]. ובסוף הפרשה גם לוט מוליד בנים המתהווים לעמים גדולים, עמון ומואב. אבל אלו לא נולדים בקדושה, אלא מתהווים בדרך הראויה למדרגת לוט השפלה; ממזרים הם. ובלשון חז"ל: כל מי שלהוט אחרי בולמוס העריות סוף שמאכילים אותו מבשרו.³ 'אברהם ושרה זקנים באים בימים חדל להיות לשרה אורח כנשים' [בראשית יח יא] - אבל שרה תוליד בן אלוקי באורח נס. ומצד שני: 'אבינו זקן ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ' [שם יט לא] - ולוט יוליד בנים פסולים בדרך בזויה.

הרי שלידת בנים קדושים כרוכה בפרשת חורבנה של סדום. המשפחה המצטיינת בהכנסת אורחים וצניעות תזכה לבן קדוש; ולוט יוליד בנים פסולים. אין לוט סדומי גמור; בעל חסד הוא ושורשים קדושים השריש -

ממנו תבוא רות המואביה! אבל במידה שהיה מקושר לסדום זרעו פסול, ונאסרו עמון ומואב לבוא בקהל.

ובכן, כשם שפעלו בנותיו - הבכירה והצעירה - לפסול את זרעו של לוט, שהיה מקושר לסדום, נמשך אחר עיניו בעקבות עושרה, כך פסל יהושע את בני מי שיקום לבנות את יריחו, קילל אותנו ואמר:

בְּבִכְרוֹ יִסְדָּנָה וּבְצַעֲרֵירָו יֵצִיב דְּלָתֶיהָ: [יהושע ו כו]

ההולך אחרי עיניו ומבקש לחיות חיים בטוחים מנזק, סומך על מקור מים בלתי מכזבים, אינו נמנה במניין בני ישראל, בני אברהם; הוא שייך למחנה בני לוט.

ג

למה קשורים שני עניינים אלו - לידת בנים נכונים וחורבן סדום - זה בזה? דבר זה מבואר בספר ישעיה:

שָׁמְעוּ אֵלֵי רִדְפֵי צֶדֶק מִבְּקָשֵׁי יְיָ הַבִּיטוּ אֶל צוּר חֲצֻבָתָם וְאֶל מְקַבֵּת בּוֹר נִקְרְתָם: הַבִּיטוּ אֶל אֲבֹרָתָם אֲבִיכֶם וְאֶל שָׁרָה תַּחֲוֹלְלֵכֶם כִּי אֶחָד קָרָאתִי וְאֶבְרָכֶהוּ וְאֶרְבֶּהוּ: כִּי נָחַם יְיָ צִיּוֹן נָחַם כָּל חֲרִבְתֶּיהָ וַיִּשֶׁם מִדְבָּרָה כְּעֵדֶן וְעֶרְבָתָהּ כְּגֶן יְיָ שִׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִמְצָא בָּהּ תוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה: הִקְשִׁיבוּ אֵלֵי עַמִּי וּלְאוֹמֵי אֵלֵי הָאֲזִינוּ כִּי תוֹרָה מֵאֵתִי תֵצֵא וּמִשְׁפָּטִי לְאוֹר עַמִּים אֲרָגִיעַ: קְרוֹב צֶדֶקִי יֵצֵא יִשְׁעֵי וּזְרָעֵי עַמִּים יִשְׁפְּטוּ אֵלֵי אֵיִים יִקְווּ וְאֶל זִרְעֵי יִיחִלּוּן: שָׂאוּ לְשִׁמְיָם עֵינֵיכֶם וְהַבִּיטוּ אֶל הָאָרֶץ מִתַּחַת כִּי שָׁמַיִם כְּעָשָׁן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כְּבָגֵד תִּבְלָה וַיִּשְׁבִּיָהּ כְּמוֹ כֶּן יִמּוּתוֹן וַיִּשׁוּעָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי לֹא תִחַת: [ישעיה נא א-ו]

ברכת ה' לאברהם, הנקרא כאחד, לבדו, ומתרבה ונעשה עם, משולה לנחמת

ציון, שמדברה נעשית כעדן וערבתה כגן ה'. היא תפרח ותעשה פוריה בישועת ה', בשעה ששמים נמלחו כעשן והארץ בלה כבגד.

ולשונות פרשת סדום חוזרים כאן, ולשונות פרשת אברהם ושרה. 'אחרי בלתי היתה לי עדנה' [בראשית יח יב]; 'ותהי נציב מלח' [שם יט כו]; 'גפרית ומלח שרפה כל ארצה' [דברים כט כב]; 'כגן יי כארץ מצרים'. שרה בלתי וקבלה עדנה אחרי בלותה, וארץ פוריה כעדן בלתי ונעשתה מלחה, הוא ים המלח, ים הערבה. ולעתיד לבוא, ארץ המדבר תשוב להיות כעדן, כגן ה' - כמו ששבה שרה לנערותה אחרי זקנתה.

כברכת האשה כברכת הארץ. אברהם זוכה בברכת ה', רואה את ישועת ה' הנגלית בשעה שלא נשארה שום ברכה טבעית, לא לחלוחית נערות באשה ולא לחלוחית דשנות בארץ. ואילו הסדומיים, הבוטחים בעושרם, בדשן הארץ, במימיהם המבורכים, כלים ובלים; ארץ פרי נעשה מלחה, ואשת לוט נהיה נציב מלח.

לפי שישנה ברכה טבעית וישנה ברכה אלוקית. זוהי סימנה של הברכה האלוקית ובה תיוודע: היא חלה במקום מנוגב מברכה ועושה פרי בארץ מלחה. ברכה זו לא ישיג ההולך אחרי עיניו, נמשך אחרי החומר, שאינו בוטח במה שאינו מורגש לעיני הבשר. 'וישא לוט את עיניו וירא את כל כיכר הירדן כי כולה משקה לפני שחת יי'. מקום כזה אינו מוכשר לברכת ה'; אנשיה לא יכירו בחסד ה' אלא יתגאו ויעשו תועבה לפניו. ברכת ה' באה רק לאחר הסרת כל פוריות טבעית, עם ביטול משען שפע החומר המתעה את בעליו להרגיש בטחון בעושרו. או אז, בשומו מדבר לעדן, תיוודע ברכת ה' ויתגלה רצונו, כמו שנשאה שרה, אחרי זקנתה, את ברכת ה'.

הושע הנביא ביאר מידה זאת בדרכי ה', ואמר:

וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אֲנִי נִתְתִּי לָהּ הַדָּגֶן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף
הַרְבִּיתִּי לָהּ ... לָכֵן אֲשׁוּב וְלִקְחֹתִי דָגְנִי בְּעֵתוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעָדוֹ ...
וְהַשְׁמֹתִי גִפְנָה וְתַאֲנִתָּהּ ... הִנֵּה אֲנִי מִפְתִּיחַ וְהִלְכֹתִיחָהּ הַמִּדְבָּר
וְדִבַּרְתִּי עַל לִבָּהּ: וְנִתְתִּי לָהּ אֶת פְּרִמֶּיהָ מִשֶּׁם וְאֶת עֶמְקָהּ עֶכּוֹר

לְפֶתַח תְּקוּהָ וְעֵנְתָה שָׁמָּה כִּימִי נְעוּרֶיךָ וְכִיּוֹם עֲלוֹתָה מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם: [הושע ב יז]

רק אחרי אובדן העושר תתקבל ברכת ה', במדבר, בעמק עכור; שם חוזרת כנסת ישראל לנערותה כיום עלותה מארץ מצרים ללכת אחרי ה' במדבר, בארץ לא זרועה. חז"ל דרשו מקרא זה על סדום, ואמרו שעתידה סדום להירפא בשעה שהקב"ה ירפא את ישראל: "ואת עמק עכור" - עמק שעכרתי באפי.⁴ כעמק עכור, מקום סקילת עכן עוכר ישראל, מועל בחרם יריחו, בלתי נרתע מליהנות ממים התחתונים, כך סדום. אבל אחרי שנעכרה סדום באפו של ה', מאבדת כל חיל וחוסן, אז מוכשרת היא לברכתו. ואז ישים ה' את המדבר כעדן ותשוב הערבה להיות כגן ה', מחוננת בברכתו התמידית.

ד

יריחו חרבה בידי יהושע, ובכך הושלמה השחתת כל הכיכר. אלא שסדום ובנותיה, אם עתידות הן להירפא, עדיין שוממות, בעוד יריחו נבנית שוב על ידי חיאל ואלישע הנביא ריפא את מימיה. להלן עוד יבואו דברים על בנינה בימי אחאב ותקופת מלאכות אליהו בזמן שיריחו היתה בנויה, אך בטרם נרפא מימיה. כאן יבואר מעשה אלישע, מרפא מי הכיכר: איך נעשתה יריחו ראויה שיתברכו מימיה ובמה זכתה להיחלץ מקללת סדום, קללת כל כיכר הירדן?

עיון בפרשת אלישע, כמו העיון בפרשת חורבנה של יריחו בימי יהושע, יגלה עניינים החוזרים מפרשת חורבן סדום. שלב שלישי זה בסיפור יריחו מיוסד גם על מה שנאמר בספר יהושע.

וַיִּרְאֶהוּ בְּנֵי הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר בְּיָרִיחוֹ מִנְּגֵד וַיֹּאמְרוּ נָחָה רִנָּה אֵלֵינוּ
עַל אֱלִישֶׁע וַיָּבֹאוּ לִקְרָאתוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לוֹ אַרְצָה: וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו

הִנֵּה נָא יֵשׁ אֶת עֲבָדֶיךָ חֲמִישִׁים אָנָשִׁים בְּנֵי חֵיל יִלְכוּ נָא וַיִּבְקְשׁוּ
 אֶת אֲדֹנֶיךָ פֶּן נָשְׂאוּ רוּחַ יִי וַיִּשְׁלַכְהוּ בְּאַחַד הַהָרִים אוֹ בְּאַחַת
 הַגִּיאֹת וַיֹּאמֶר לֹא תִשְׁלַחוּ: וַיַּפְּצֻרוּ בּוֹ עַד בֶּשֶׁ וַיֹּאמֶר שְׁלַחוּ
 וַיִּשְׁלַחוּ חֲמִישִׁים אִישׁ וַיִּבְקְשׁוּ שְׁלֹשָׁה יָמִים וְלֹא מָצְאוּהוּ: וַיָּשׁוּבוּ
 אֵלָיו וְהוּא יֹשֵׁב בִּירִיחוֹ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הֲלֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם אֵל
 תֵּלְכוּ: וַיֹּאמְרוּ אָנָשִׁי הָעִיר אֵל אֱלִישָׁע הִנֵּה נָא מוֹשֵׁב הָעִיר טוֹב
 כְּאֲשֶׁר אֲדֹנִי רָאָה וְהַמִּים רָעִים וְהָאָרֶץ מְשֻׁכָּלֶת: וַיֹּאמֶר קְחוּ לִי
 צִלְחִית חֲדָשָׁה וְשִׁימוּ שָׁם מֶלַח וַיִּקְחוּ אֵלָיו: וַיֵּצֵא אֵל מוֹצָא
 הַמִּים וַיִּשְׁלַךְ שָׁם מֶלַח וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יִי רַפְאֵלִי לַמִּים הָאֵלֶּה
 לֹא יִהְיֶה מָשֶׁם עוֹד מִנּוֹת וּמְשֻׁכָּלֶת: וַיֵּרְפוּ הַמִּים עַד הַיּוֹם הַזֶּה
 כַּדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר:

[מ"ב ב טו-כב]

שלושה ימים מבקשים חמישים אנשים בני חיל, שלוחי בני הנביאים אשר ביריחו, את אליהו. אחרי שובם אל אלישע, יושב ביריחו, עתרו אנשי העיר לאלישע לתקן את המים, בהזכירם שמושב העיר טוב כמו שאלישע עצמו רואה - הרי הוא בחר לשבת שם! - והוא אז נענה להם ומרפא את המים רפואה נצחית.

מה עשו אז לזכות לרפואת המים? הם שלחו חמישים אנשים לבקש את אליהו הנעדר. ואין חמישים אנשים אלו אלא תיקון חמישים הצדיקים שהיו מצילים את סדום מחורבן; ואין שלושת ימים אלו אלא תיקון שלושת הימים שביקשו רודפים מיריחו בכל הדרך למצוא את המרגלים: 'וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלושת ימים עד שבו הרודפים ויבקשו הרודפים בכל הדרך ולא מצאו' [יהושע ב כב]. הכל תלוי בהנהגת אנשי סדום, או אנשי יריחו, כלפי המלאכים הבאים מן החוץ; ובכן, בבקשת שלושת ימים בעד אליהו הנעלם, בהרים ובגאיות, הושג תיקון לשלושת הימים שביקשו את המרגלים, הנחבאים בהר.

הקשר הדוק יותר על פי דברי חז"ל שאחד ממרגלי יריחו היה פנחס, הנמשל למלאך ה' צבאות, ולכן כתוב: 'ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו'

[שם ד] - 'ותצפנם אין כתיב כאן, אלא ותצפנו';⁵ כי פנחס כשהוא רוצה נראה, וכשהוא רוצה אינו נראה, אלא נעלם.

גורלה של יריחו תלוי ועומד. בשעת כיבוש הארץ הוכרעה העיר לצד חוב, לצד סדום אחותה, כשעשו אנשיה כמעשה הסדומיים - מבקשים להרע למלאכים השלוחים אליה. ובימי אלישע, כשהראו אנשיה רצון לקבל פני אליהו מלאך ה' ולבקש תורה מפיהו, זכתה יריחו ונרפאו מימיה, הוטב מושבה וניבא אלישע בשם ה' שהגיע זמן התיקון; ויריחו מקבלת ומקובלת לבני ישראל. כך ניצלה יריחו מחרם הארץ, ובמלח, המלח השורף את כל ארץ הכיכר, פעל אלישע נס בתוך נס לרפאות את מימיה: 'לא יהיה משם עוד מוות ומשכלת'; המים מחיים והנשים פוריות.

גורלה של יריחו תלוי ועומד באופן הנהגתה כלפי מלאכים המבקרים אותה. המרגלים נרדפו על ידי אנשי יריחו, ואלו נחרצו לכלייה כאנשי סדום המבקשים להרע לאורחי לוט. ובהראות אנשי יריחו את ההיפך - רצון לקבל את פני אליהו, להשיבו אליהם - זכו לקומם את עירם ולתקנה.

למה גורלן של ערי הכיכר תלוי בנקודה זאת?

הכיכר היא כארץ מצרים, וארץ מצרים לא כארץ ישראל היא. תכונת הארץ זאת מוליכה את אנשיה שולל. אנשי הכיכר לא יכולים לסגל לעצמם מידות טובות; עושרם ובטחונם יתעה אותם ויביא אותם לגבהות הלב ולעשיית תועבות. מהי אפוא תקנתם? האם ארץ כזאת ארץ פסולה היא בהחלט?

ודאי שלא. כי אם ארץ כזאת לא תגדל בעצמה אנשי רוח, אם ארץ בטוחת מים תפיק אנשים עם נטייה לגאות ועשיית תועבה, אין תושביה חסרי תקווה - אלא עליהם לחפש צדיקים מן החוץ, מלאכי רוח, גדולים נשגבים, לקבל אותם לתוכם, לכבדם ולבקש תורה מפיהם. כך תשפיע מידת בני ארץ ישראל על בני ארץ הכיכר, וינצלו בני הכיכר מן המידות המתעוררות מתכונת ארצם.

אילו עשו חמישים מאנשי סדום - ואף עשרה - כלוט, שכיבד את המלאכים

המבקרים והגן עליהם, לא היו נדונים כולם לכלייה; ואף אנשי יריחו, אילו עשו כרחב, לא היו נדונים לכלייה. ובשעה שחיפשו חמישים אנשים מירחו את אליהו השיגו את תיקונה של העיר; בבקשם תורה מאליהו ינצלו מקללת הכיכר, בהכירם שישועתם תלויה בהקשרם לצדיקים הבאים מן החוץ, מארץ שאיננה כארץ מצרים.

ה

שני מיני מים: עליונים ותחתונים. מים תחתונים מצויים תמיד, והמתפרנסים מהם בטוחים במקור כלכלה. ובכן, ההולכים אחרי עיניהם נמשכים אחרי ארץ שנמצאים בה מים אלו, כי למראה עיניים - אם הכל נמדד כפי שהוא נראה לעיני הבשר - אין ארץ מעולה מארץ מושפעת בעושר וברכה. אלא שבאמת אין מים אלו אלא מחשיכים, מעוורים את האדם מלראות את גבהות ה' ושפלות האדם, תלותו בה' המספק את פרנסתו. והרואה את הדברים לאמיתם - בעיני הרוח - מבין שהאדם מושפע מה', מקור מים חיים; והוא יבכר ארץ שתנאיה תואמים לאמת זאת, ארץ שסדריה ומערכת כלכלתה עוזרים לאדם לראות שאין מקור פרנסתו אלא ה'.

ארץ ישראל היא הארץ של 'והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי' - בה הפרנסה תלויה בזכות, בה יכיר האדם ויראה שחייו תלויים בחסד האל. לעומת זאת, ארץ מצרים בטוחה במימיה, ואנשיה באים לידי גאוה; וכזו גם ארץ הכיכר.

יש מים ויש מים - והמים הם יסוד החיים, כמו שכתוב: 'מקור מים חיים' [ירמיה ב ג]. יש והמים נמסרים למטה בשפע, הארץ ברוכה ודשנה, מפיקה תבואה תמיד, ותושביה יושבים לבטח. אלא ששוב אין תלייה ניכרת בין הארץ לשמים, ועלולים אנשיה לשכוח את ה'. ויש מים הבאים מלמעלה מן השמים, והם יורדים בזמן שתושבי הארץ זוכים להם, ובכן האנשים תולים עיניהם למעלה ובוטחים בה' בלבד.

הכיכר, חלק ארץ ישראל שמימיו כמימי ארץ מצרים, הוצרכה להיחרב. כפי

שיבואר, המילה 'עכר' מופיעה תכופות בתנ"ך בהקשר שני מיני מים אלו: המים הפסולים מים עכורים הם, והדבק בהם עוכר את עצמו ואת כל אשר לו. יהושע אמר לעכן, שמעל בחרם יריחו ונהנה מעושרה של כיכר הירדן: 'מה עכרתנו, יעכרך יי ביום הזה' [יהושע ז כה]; מקום סקילתו נקרא 'עמק עכור' [שם כו], ולפי מדרש חז"ל הושאל שם זה לסדום; ועכן עצמו נקרא 'עכר עוכר ישראל' [דה"א ב ז].

ארבע פעמים מופיעה המילה 'עכר' בספר משלי, וכולם נדרשים יפה יפה על לוט ואברהם:

גִּמְלַל נַפְשׁוֹ אִישׁ חֶסֶד וְעֹכֵר שְׂאֲרוֹ אַכְזָרִי [יא יז]

בוֹטֵחַ בְּעֶשְׂרוֹ הוּא יִפּוֹל וְכַעֲלָה צְדִיקִים יִפְּרָחוּ: עֹכֵר בֵּיתוֹ יִנְחַל רוּחַ וְעֹבֵד אֱוִיל לַחֲכָם לֵב: פָּרִי צְדִיק עֵץ חַיִּים וְלֶקַח נַפְשׁוֹת חָכָם: [יא כח-ל]

בֵּית צְדִיק חֶסֶן רַב וּבִתְבוּאָת רָשָׁע נִעְפָּרֶת: [טו ו]

עֹכֵר בֵּיתוֹ בּוֹצֵעַ בָּצַע וְשׂוֹנֵא מִתַּנַּת יְחִיָּה: [טו כז]

הבה נבאר פסוקים אלו, אחד לאחד.

'גומל נפשו איש חסד ועוכר שארו אכזרי'. כבר הערנו שהן אברהם והן לוט דגולים היו במידת החסד, שלא כאנשי סדום. שלא כבתי סדום הצטיין בית אברהם גם במידת הצניעות והפרישות. לא כן בית לוט. הוא, כאנשי סדום, היה להוט אחר בולמוס של עריות. מוכן היה לוט למסור את בנותיו לתאוות אנשי סדום, שיתעללו בהן, ואין זה רע בעיניו; ובהתאם לזה הוליד בנים באופן פסול ובא על בנותיו.

שתי מידות טובות באברהם, הפכם בסדום, ולוט ממוצע ביניהם. אברהם וביתו נבחרו: הוא הוליד את יצחק, הבן הקדוש, והקים את כלל ישראל. סדום ואנשיו נכרתו. איה מקומו של לוט? האם זרע לוט כשר הוא? כי מעלה